ان من الشعر لحکمۃ وان من البیان لسحرا
الحمد للہ بلطف رحمان فاطر کون و مکان قصیدۂ پر از درر و فرائد مسمی بہ
سلطان القصائد
۱۳۱۹ ہجری
چکیدۂ قلم اعجاز رقم خیر الخلف بالمہرۃ السابقین قدوۃ الحکماء الراسخین علامۃ
لاثانی بحر العلوم جناب مولنا محمد لطف الرحمن صاحب بردوانی حسب ارشاد مولنا مولوی عبد المجید صاحب مالک
مطبع انصاری واقع دہلی از حلیۂ انطباع پوشید

تهنیت تخت نشینی حضور فیض معمور عالیجناب فلک رکاب مشتری فطنت برجیس فطرت خلیل نوال اسمٰعیل خصال مالک نعم و نعم دافع ظلم و ظلم جناب نواب سلطان جہان بیگم صاحبہ والیہ ریاست عالیہ بھوپال ادامہا اللہ بالدولۃ والاقبال

بسم اللہ الرحمن الرحیم

خرّم این وقتِ مبارک که ...
جلوه آرای نشاط اندر اطراف چمن

... رسید از شادی و طرب
... جهان باشد و هم بید و سمن

لب نمی آید بهم از خندهٔ این شادیم
آفتاب از آسمان گوید مبارکبادیم

پگاه از بستر برخاستم۔ و بگلگشتِ گلشن شتافتم۔ دیدم که یکطرف گل خندان۔ و یکطرف بلبل نغمه خوان و یکطرف جلاجلِ اوراق درختان دستک زنان۔ و یکطرف طاؤس طنّاز بکرشمه و ناز پای کوبان و یکطرف موسیچهٔ خوشنوا صفیر سنجِ مسرت۔ و یکطرف طوطیِ شیرین زبان ترنم ریز بهجت۔ و یکطرف ستاک سنبل بربرگ شقائقِ نعمان همچون زلفِ لاله رخان خم اندر خم شکسته۔ و یکطرف فاختهٔ دل باخته قلندروار بجامهٔ خاکستری به تسبیح ترنم باوضو و طهارت نشسته۔ و یکطرف آب در جداولِ به نشئهٔ آتشِ تر طرب درمستانه روی۔ و یکطرف ماهیان ماه لقا از غایت مسرت خرامان چون خرام تذروی

ویکطرف تذروانِ کهسار خوش رفتار۔ ویکطرف عقاب تیز چنگل خنده زن وجان نثار۔ ویکطرف سوسنِ
تیز زبان بصد زبان ثناخوان۔ ویکطرف نرگس همه تن چشم گشته حیران ونگران۔ ویکطرف دوشیزگانِ
بناتِ نبات بحسن دلکشائی در چمن چمان بوده۔ ویکطرف غزالانِ پری پیکر بتازه ادائی خرامان شده
ویکطرف مرغانِ چمن چون اطفال دبستان ابجد خوانِ دعا وخنده رو۔ ویکطرف نواسنجان گلشن
به تجسس محلس تبریک قمری وار ترانه ریز به نشید کوکو۔ ویکطرف سیه مستانِ شام طبع خون مینا ریختند
ویکطرف سفید رویانِ صبح نفس به توبه واستغفار پرداختند۔ ویکطرف آسمان از غایت مستی همچون
بدمستان رقصان بوده۔ ویکطرف زمین از خمارِ خمرِ بهجت از نهایت بیهوشی بر روافتاده۔ ویکطرف
فراشِ بادِ صبا فرش زمردین گسترده۔ ویکطرف غلامان زیبا شکل با مروحهٔ طاؤسی گردش ایستاده
با یارانِ همدم که با من همقدم بودند پرسیدم که سبب این نغمه وترانه وباعثِ این چنگ وچغانه چیست
وصدر نشین این تختِ زرین کیست گفتند این محفل مینو منزل۔ واین نغمه وترانه برائے عطائے
خطاب وتخت نشینی شهریاریست که از عدلش شیر وگوسپند باهم مختلط همچون شکر وشیر وگرگ فروزندهٔ
آتش قهر مانند آزر پرستنده بت جهر میش شده خلیل وار بنوائے اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِاطَاعَتِکَ نغمه زن
بشیر۔ بپامردی تقویتش دست ایمان دراز۔ وبدستیاری تربیتش پائے اسلام فراز۔ دردورِ عدلش
مرغان چمن هم ادبی دارند۔ ببین هنگامِ شب برائے استراحتِ خفتگان فریاد نکنند۔ از توحیدش دوئی
در پناه وحدت جا گرفته۔ واز تجریدش مجرداتِ خود را همچون مجسمات انگاشته۔ از قهرش غنچه
منقبض گشته۔ واز مهرش گل گل شگفته حلیمی که اگر با وقارش وقار زمین را بترازوئے موازنه
بسنجد۔ پله زمین بر آسمان رود۔ وپله اش ساکنینِ زمین را ماوائے گردد۔ آفتاب تاب خورشید جمالش
بر نتافت۔ بر فلک که غایتِ دوریست تیز شتافت۔ چون بحر نوالش دست عطا را دراز کند ودر آستین
کشد۔ دریا صورت مد وجزر را در مرآتِ ظهور مشاهده سازد۔ در آوانِ نصفتش بحسن مریخ کر تواند

که کمان عدوان بزه کشد۔ و بجز گلِ نازک کرا مجال که همچون بلبل شیدا دیگرے را بکشد۔ بیدار بختے که از بیدادِ عدلش فتنه بچشمِ محبوبان در خواب۔ و آشوب در شکنِ زلفِ معشوقان مانند مار در پیچ و تاب۔ سبحان الله از برکتِ چهرهٔ مبارکش نیر اعظم چنان بحدِ نقطهٔ اعتدال ربیع رسیده۔ که جهان بینِ جهانیان بجز مریضِ عشق بیماری بخواب ندیده۔ حسن خُلقش تشنگانِ کربلاے بلا را فراتیست بلا ساحل و قهر غضبش برای قتل یزید منشانِ ملعون ذوالفقاریست قاتل۔ از خوبی تقریرش وقت اجمال دریا قطره گردد۔ و از نیکویِ تحریرش هنگام تفصیل قطره دریا شود۔ پیش شگفتگیِ گلِ رویش کشادگیِ صبح تنگ پیشانی۔ و پیش بالاے بلندش سرو کوتاه قد در پشیمانی۔ اگر مرحمتش بر رخِ کسی بخندد۔ گریه بیساط طفل اشک را از رخش در نور زد۔ نگریستن از عینِ مرحمت شیخ است براے حکمت عین مکرمت ⁂

قصیدهٔ مدحیه

بسم الله الرحمن الرحیم

منم آن نکته سنجِ خوش بیانی ❊ سزد گر من بگویم لن ترانی
همانا کلکم از آبِ فصاحت ❊ کند در بحرِ نظم آتش فشانی
پس اکنون با چنین طبعِ خداداد ❊ کنم توصیفِ سلطانِ جهانی
گرفت از صورتش ترکیب نادر ❊ هیولائے کمال و نکته دانی
ز سیمایش عیان نورِ فضیلت ❊ کلمع الحسن من حور الجنانی
اقالیمِ فصاحت هم بلاغت ❊ مسخر باشد از جادو بیانی
زنِ زیبا تمدن را بجز وی ❊ نباشد شوهرے روحِ روانی
در اقلیمِ ریاست هم سیاست ❊ بود البته او صاحبقرانی

زحسن عدل آن شاه همایون   بگیرد گرگ شلاق شبانی

شنو کسری که بود آن نیک عادل   گرفته درس علم ملک رانی

سکندر فش جهانگیر یگانه   بود شاه جهان خسروانی

خضر لب تشنهٔ آب حیاتش   که جاری باشد از شیرین زبانی

ز جیر تہاے جان بخشی همانا   مسیحا شد بچارم آسمانی

صداے قم باذنی تا شنیده   ندیده مرگ در جاے امانی

بسی زیبد ز حسن ماه تمثال   ورا گر یوسف ثانی بخوانی

به پیش خاطر انور و ازهر   بود روشن همه راز نهانی

ز نور عقل آن حکمت پناهی   چو حال حال استقبال دانی

بدان رایش مقارن با مقدر   بود همچو قیاس اقترانی

ارسطو با همه عقل و فطانت   بود طفلک دبستان بیانی

شود پژمرده عقل عقل کل را   به پیشش چون گل از باد خزانی

همانا علم و دولت صفتانند   بنزدیک کهانی و مهانی

ولی این هر دو زان شوی نکوبخت   بود راضی بقلب و الجنانی

عروسان جمیع علم و حکمت   بود در عقد آن لقمان ثانی

بود ممکن بسلب جز و سلبی   بدان این راز را گر راز دانی

مقولات عشر در حضرت او   بمدحش می نماید در فشانی

چو امر عام انعامش بهر آن   عموم الجمع للقاصی و دانی

بود خاص نوالش در همه فرد   مثال موجب خاصر بدانی

چو صدقِ مطلقه باشد بلا قید ... عطایش مطلقًا دایم بخوانی

بود او جوهرِ ممتد بتقویم ... هیولا ئے همه جسمِ جهانی

مؤثر باشد اکنون در فلک هم ... بدان این نکته را گر نکته دانی

عدالتش در جهان از روی خفت ... نهفته چهره در جیبِ نهانی

نظیرش عقدِ بیّن را نشاید ... بتقدیرِ مقدّر هم نخوانی

چو مریم هست در پاکی و عفت ... بود بیتش چو بیت الله ثانی

ز توحیدش دوئی در قربِ وحدت ... گرفته جائے خود بهرِ امانی

بود کاسف برائے جمله انجم ... چو نجمِ کاسفِ این آسمانی

٦ چو تحت منکسف باشد بلا ریب ... مکانِ کاسفِ روشن جنانی

ازینجا گشت جایش ساحتِ ارض ... وگرنه با جهش بودی قرانی

بود او جنسِ عالی همچو جوهر ... برائے جنس و انواعِ جهانی

سخاوت در قوامش ساخته جا ... چو صورت در قوامِ جسمِ کانی

چو تحدیدِ فلکهائے محدّد ... محیطِ این زمانه و زمانی

بود لازم بذاتش خلقِ نیکو ... چو ذاتی بهرِ ذاتِ انس و جانی

بود دستش محرک بالعطار ... شبیهِ حرکتِ این آسمانی

به بزمش مینماید جوهرِ کُل ... بتوصیفِ فراوان گل فشانی

بسانِ کید قاطع سیف قاطع ... بود قاطع عروقِ جانِ جانی

چو سهم الموتی سهمش بهرِ دشمن ... چو جست از زور بازوئے کمانی

چو گردد منحرف از مرکزِ حکم ... عدو چون وترائے حبر زمانی

چو جیبِ قوس سازد نصف اورا　　ز تیغِ سطوت وهم حکمرانی

چو دشمن عکس گیرد از سفاهت　　ز حکمِ ناطقِ شاهِ جهانی

چو عکسِ مستوی سازد بلاریب　　بدار از دجارِ بیکرانی

مثالِ مهمله مهمل بداند　　وجود خسروانِ این زمانی

فلک با قوسِ ها بطِ جبه ساید　　برای افتخارِ دو جهانی

بقوسِ صاعد این دار و مقاصد　　که باشد بر سرش چترِ کیانی

چو بر تابد بسوئی سر ضیایش　　بود عقده ورا جای امانی

بود او معطیِ لِمِّ جهان را　　کما یعطی له سمع الکیانی

با عمالِ شعوبِ جرِّ اثقال　　بود جرّار اثقالِ جهانی

بصدقِ دائمه جزمی نبوده　　وجودش تا نیامد از نهانی

چو سلب آمد ضروری مخالف　　وجودِ ممکنه را زان بخوانی

بود بالجزم وضعِ این روایت　　مسلسل بر همه قاصی و دانی

که باشد او مغیثِ بی نوایان　　بلطف والتفاتِ بیکرانی

بود این فاتحه ای مرد خوشخو　　برای سورهٔ اخلاص دانی

که سازی این دعا را ورد هر آن　　بماند تا ابد شاه جهانی

اگر بالفرضِ باشد جوهرِ فرد　　عدو و دشمنِ صاحبقرانی

چو برهانِ مُنَصِّفُ ای خردمند　　کند تنصیف شمشیرِ کیانی

چو تکریرِ مثنّاتِ مکرر　　مکرر باشد العاش بدانی

چو عقد هندسی باشد بلاریب　　عطایش بر مقدر هم بخوانی

بمیشود جـزماً بلاشک — بتربیعِ نوالِ بحـر و کانی
بحکم [illegible] نافع کان عـروس است — مربع و تر بذلِ بیکرانی
مثال [illegible]عف اعـدادِ مُضَعَّفْ — مُضَعَّفْ باشد اعطار نهانی
[illegible] ائمه سبحه همـانا — بود او منتصل ربِّ جهانی
بود او جـامعِ جمله مراتب — با طلاقی که در ذاتش بدانی
بتجـریداو بود از خبث عاری — بخلط او را بحق مخلوط خوانی
اگر بالفرض باشد در زمانه — وجود دشمنِ صاحب قرانی
بود آن کلی تکرار نوعش — بحسبِ رای اربابِ یمانی
مبرهن شد بنزدیکِ خردمند — چو شد ذاتش شرف بخش جهانی
عناصر را ثبات شد بالبداهت — فساد و کون کونِ این جهانی
فرس آسا باصطـرلابِ دنیا — بود او قطبِ قطبِ آسمانی
بود او نوعِ سافل از تواضع — وگرنه جنسِ اجناس است دانی
بود در مبداء ایجاد عالم — بحقش عقلِ اول عقلِ ثانی
بود از بهر تقبیل جنابش — هبوط وهم صعود آسمانی
نگردد خاص نزدِ صاحبِ عقل — چو ذاتش شد ضیابخشِ زمانی
ضروری سـرمدی دائم یقیناً — بذاتِ واجبِ رب جهانی
بسانِ نغمـهٔ صمّی همانا — تنا فردار واز خبثِ نهانی
بود آن نسبتِ ضلعِ مربع — بسوی قطـرای دانا بدانی
بود کلی که باشد انحصارش — مثالِ شمس در فرد کیانی

بسانِ صورت و ہم نفسِ ممکن — بود او رابطِ جسم جہانی
میانِ وحدت و کثرت بلاریب — تقابل باشد اے جانی
مگر وحدت کہ باشد عارضِ او — بود مرجع تکثر را بدانی
بود واحد عرض بہرِ مقولات — ولے این واحدے جوہر بخوانی
بود امکان مقدم بر حوادث — بجز آن خسروِ عالی مکانی
مجسّم باشد او علم و فضیلت — بہ تصدیق مبانی و معانی
عرض باشد بجوہر جوہر او — بعکس قول اربابِ یمانی
شود قارون گدائے باتمنا — چو بیند بخششِ حاتم زمانی
کشاید گر درِ گنجینہ گاہے — خلا را ممتنع ہرگز نخوانی
عطایش را نباشد انتہائے — محال آن را نگوئی بار ثانی ٩
چنان سنگینیِ حلمش گرانبار — سبکتر کوہ را از کاہ خوانی
اگر حُبّش نباشد در دلِ کس — گر او دانا بود دیوانہ دانی
بود جوہر شناسِ اہلِ جوہر — کہ ہست او جوہری سوقِ معانی
بود بھوپال روشن از وجودش — یمن چون باشد از شعرے یمانی
جنابِ حضرتِ سلطان جہان شاہ — ہمے باشد سمائے قدردانی
بود او را سہ ابنائے گرامی — بود ہر یک چو نجم آسمانی
بود این سہ بسنج جوہرِ خویش — جواہر بخش گنجِ چارکانی
بود این سہ چو نجمِ ہفتگانہ — مضئ سطحِ ارضِ حکمرانی
بود این سہ بسانِ مہرِ رخشان — منیر این سطوحِ آسمانی

بود این سه بحسب چار اخشیج — عماد شش جهات این جهانی

بود این سه شبیه چار گوهر — ضیا و نور عین این جهانی

بود این سه برای آن سه ولدان — مربی نکو از مهربانی

بود این سه معرف هم مقوم — برای کلیات پنجگانی

بود این سه بسان این فلک ها — مفیض انتظامات جهانی

بود این سه برای جسم کائن — مثال پنج گنج شایگانی

همانا منحصر باشد بلا ریب — به پیش صاحب علم بیانی

عناصر در ثلثه ای خردمند — وجوب و ممتنع ممکن بدانی

براین سه منحصر باشد یقینا — وجوب لطف و مهر بیکرانی

۱۰ جفا و جور باشد ممتنع دان — بود ممکن محالات جهانی

بدان این شاه با زوج مکرم — بود دو گوهر بحر معانی

ممالک را بود این پنجتن پاک — مثال این عناصر چارگانی

عناصر باشد اینک پنجگانه — نه اربع باشد ای حبر زمانی

بود این خمس چون ست ضروری — در ابدان حیات و زندگانی

بود این خمس در سبع اقالیم — بسان این حواس پنجگانی

چو محصورات اربع باشد این خمس — محاصر بر ثغور ملک رانی

بود این خمس همچون پنج نوبت — بود نوبت زن اطراف جهانی

بود این خمس همچو پنج ارکان — فروغ اهل ایمان زمانی

بود این خمس همچو چار ارکان — مقیم جوهر جسم جهانی

بود این خمس همچو چار علّت ‌ ‌ ‌ مبادے نظام آسمانی

بود شنویش ارسطوئے زمانه ‌ ‌ ‌ بعقل و فطنت است او عقل ثانی

بسان فقد مصداق نقیضین ‌ ‌ ‌ نظیرش در جهان مفقود دانی

به پیش طبع وقاد همایون ‌ ‌ ‌ بود یکسان عیانی و نهانی

چو حاصل باشد اورا نفس قدسی ‌ ‌ ‌ به پیشش قصهٔ نظری نخوانی

بود در حکمت او شیخ زمانه ‌ ‌ ‌ بود در فقه او نعمان ثانی

فلک با این همه دور و تسلسل ‌ ‌ ‌ ندیده مثل او صاحبقرانی

زعدل نصفت وهم حسن تدبیر ‌ ‌ ‌ سبق برده ز شاهان کیانی

بصبح و شام بل هر وقت قرآن ‌ ‌ ‌ بود او تالی سبع المثانی

مقدم باشد او در عدل و انصاف ‌ ‌ ‌ بود تالی همه شاه جهانی

بود موضوع هر عقد دیانت ‌ ‌ ‌ بود محمول هر بار گرانی

بود صغرای و کبرای هر کلامش ‌ ‌ ‌ بود او منتج سحر البیانی

ملازم باشد اورا خلق نیکو ‌ ‌ ‌ لزوم الزوج للاربع بدانی

بود فاقد ز پیشش کل محالات ‌ ‌ ‌ بسان کذب خلاق روانی

تصور نیست بل تصدیق باشد ‌ ‌ ‌ تسلسل هست اورا قدردانی

چو تقویم فصول کل انواع ‌ ‌ ‌ مقوم باشد او کار جهانی

چو تقسیم فصول جمله اجناس ‌ ‌ ‌ مقسم باشد او امن و امانی

چو رب النوع در هر فرد و هر نوع ‌ ‌ ‌ مربّی نکو از قدردانی

بود او جوهر فرد فطانت ‌ ‌ ‌ نماند صحت قول یمانی

برائے ربط حادث بالقدیم است — بلے او رابطِ دایم زمانی

بود او مرکزِ عالم بعالم — برائے مرکزِ ثقلِ جہانی

معدل باشد او احوالِ عالم — چو تعدیلِ نجومِ آسمانی

چو خطِّ استوا ذاتِ ہمایون — بود اعدلِ مزاجِ زندگانی

بسانِ اختلافِ منظرِ نجم — بہ پیشِ افسرانِ این زمانی

مصدق باشد او تصدیقِ صادق — چو تصدیقِ قدیمانِ زمانی

بود حاضر بہ پیشش جملہ ممکن — حضورِ نفسِ انسانی و جانی

بود علمش ہمہ اکنون حضوری — خلافِ قولِ اصحاب یمانی

بود نباضِ او نبضِ ریاست — طبیبِ حاذقِ ہر کاروانی

۱۲ چو معجونِ مفرح او یقیناً — بود تفریح دہ روح و روانی

جنابِ حضرتِ احمد علی خان — شہے باشد جہانِ کامرانی

وزیرش ہم فلاطونِ زمانہ — عدیم المثل در کون و مکانی

تدین در مزاجش یافتہ جا — بسانِ مزجِ الفاظ و معانی

گر او شمس است در شرقِ فضیلت — طلوعِ او شدہ در غرب دانی

بود او جنسِ انواعِ عدالت — بود او فرد صنفِ کاروانی

مثالِ فصلِ جوہر نوعِ جوہر — ممیز باشد او نوعِ معانی

چو نظمِ شکلِ اول در فراست — چو اوسط در حدودِ حکمرانی

بود قایم بذاتش پنج ارکان — بسانِ سبعِ انجمِ آسمانی

بود قایم بذاتش آتشِ ذوق — بسانِ آب در دُرِّ یمانی

چو سور موجبِ کلی بود او
مُسوّرِ عز و شرف بیکرانی

بود او مایهٔ فخرِ زمانه
چه زیبا گر بگوید لن ترانی

اگر او عبد جبارست لیکن
بود در اسم چو خلاقِ جهانی

پس اکنون در دعائے آن شہ وقت
کنم از طوع خاطر در فشانی

خدا این نو خطاب و خلعت زر
مبارکباد تا دورِ زمانی

بجستم از خرد سالِ جلوسش
بگفتا ہاتفِ شیرین زبانی

بکش ہان راس اعدا را بخنجر
بیفگن در ته پایش و خوانی

ہی السلطان فی الارض۔ ہمانا
بود دایم بعمرِ جاودانی

بسی گفته فصیحانِ یگانه
مثالِ حافظِ شیرین بیانی

قصیده و غزلها را و لیکن
نگفته چون فصیح بردوانی

نمی زیبد ترا کوکب یقین دان
که داری تو خیالِ مدح خوانی

عاجز تہنیت خوان راجی لطفِ رحمانی محمد لطف الرحمٰن بردوانی عفا الله عنه

نقل خط شاعر سحر البیان سخندان فصیح اللسان بلبلِ گلستانِ سخندانی طوطی شکرستانِ شیرین زبانی فاضل المعی عالم لوذعی طبیب حاذق و حکیم فائق ملک الشعرا جناب حکیم معشوق علی صاحب المتخلص بجوہر انست

سلطان العلما تاج الفضلا فخر الشعرا ادیب اریب رشک انوری و طغری حضرت مولانا محمد لطف الرحمن صاحب مد مجدہٗ

سلام سنت الاسلام کہ تحفۂ اہل اسلام است نیازمندانہ بجا آوردہ گذارش پرداز خدمت خدام ذوی الاحترامم کہ عزیزی حافظ محمد اسلم صاحب سلمہ اللہ تعالی وسلم نثر و نظم آن گرامی مایہ سخندانی بشعر تہنیت صدارت سلطانی مطبوعہ مطبع شاہجہانی بہ بیتیم آوردند - سبحان اللہ نثر تمہیدیہ نثر یست کہ جان نثاری براو نثار - وروح ظہوری وطغرا بہ تحسین و آفرین تیار فقراتش بہ فقرات وصاف مانا نے نے علاطم بل ازان ہم در خوبی نشست الفاظ وشوکت معنی بالا حظی کہ از مطالعہ اش بر داشتم از زبان ادا نمی شود - خامہ راچہ یارا کہ بہ پیرایۂ تحریر آرد - و نظمیکہ بہ پیکر قصیدہ جلوہ افروز است پیش او ذخیرۂ قصاید پیشینیان ہمچو کالاے کاسد در بازار کس بپرسی ہیچ - لب بہ داد تحسین او کشودن آفتاب بگز پیمودن است - الحق خوبیٔ الفاظ و لطافت معنی و حل مسائل فلسفیہ و منطقیہ حق مصنفش بود - از دیگران چہ برمی آید سامع را نواے خوش وروح را غذائے لطیف است کہ قوت ہا می بخشند - زیادہ بس باقی ہوس - ہشتدہم ربیع الثانی ۱۳۱۹ ہجری - معشوق علی جوہر

۱۴

نقل خط افصح الفصحا و ابلغ البلغا شاعر سحر البیان سخندان جادو لسان جناب حکیم عبد الکریم خان صاحب المتخلص بہ برہم انبیٹ

قبلہ من کورنش

میںنے قصیدہ من تصنیف لطیف جناب دیکھا واقعی اور سچّی تعریف اس قصیدے کی یہ ہی کہ ایسا دوسرا قصیدہ صاف اور ستھری زبان فارسی مین یقیناً نہ پیش ہوا ہوگا - اس زمانہ مین فارسی ہندوستان سے اُٹھ گئی ہی چند صورتین جو باقی ہین اُنھون نے پُرانا طرز نہین بدلا ہی آپکے قصیدے مین مضامین یہ بتا رہے ہین کہ آپ فارسی زبان مین ہیئت و فلسفہ معقول و حکمت

کو عمدہ طور پر بیان فرما سکتے ہین۔ ایسے مضامین کے ساتھہ شاعری کی فطرت دکھانا آپ ہی کا کام تھا۔ خدا مقبول کرے۔ ۶-۴-۱۹۔ آپ کا نیاز مند حکیم برہم +

تقریظ حضرت اسلم

واہ کیا حضرتِ کوکب نے قصیدہ لکھا — جسپہ قربان ہی سو جان سے ہر اک اہل سخن

آتی ہی چارون طرف سے اپلاؤس کی صدا — خوب سے خوب سخن روحِ سخن جانِ سخن

تالیان اسپہ بجا کر وہ اُچھلتے بے حد — آج ہوتے جو کہین شیکسپیر اور ملٹن

اُس کو لکھہ سکتا نہین ایک برس ہین بھی کوئی — جس کو برجستہ یہ لکھدیتے ہین آناً فاناً

محو ہو جاتا اگر دیکھتا اُس کو ہومر — جان سے اسپہ فدا ہوتے فلرا اور بیرن

ایسی بندش ہی مضامین قصیدہ کی چست — جیسے زنجیر مین صیاد نے جکڑے ہون ہرن

سر سے پا تک ہین بھری اِسمین اُسی کی ٹرم — گویا لاجک کے ہی سبجکٹو نکا ڈفنیشن

گر کہے جائین یہ موجد تو بہت ہی موزون — نظم کا اِنکے زمانہ سے الگ ہے فیشن

ٹیسٹ کے اُنکے اپوزٹ ہی نہایت یہ پوئم — ہے بجا اِس کو نہ سمجھین اگر ابنا زمن

اس کے ہر شعر ہین پھولون کیطرح رنگ برنگ — یہ قصیدہ نہین ہی طرفہ کھلا اک گلشن

سامنے انکے ہین ارباب سخن سب آوٹ — فیلڈ مین شعر کے ہین سب سے کثیر انکے رن

منطقی ایسے کہ گویا ہین مجسم منطق — جس نے دیکھا نہ ہو منطق کو وہ کرلے درشن

تیز وہ پائی طبیعت کہ نہین جس کا نظیر — ہی بجا اُس کو اگر ڈاک کا کہیے انجن

علم حکمت مین بنا تا وہ انہین کو ٹیچر — آج دنیا مین جو ہوتا کہین زندہ نیوٹن

کیا کہیگا کوئی اب ایسا قصیدہ اسلم — ہوگیا سُنکے اِسے شاعرون کا پھیکا من

تقریظ جناب تمنا

لطف رحمان چھپے مدحت سلطان برخاست — شور احسنت ز ہر بزم سخندان برخاست

قطعہ

جناب مولوی لطف رحمان — کہ جن کا بر دو وان ہی مسکن پاک
عبور اُن کو ہے ہر فن پر بلا قید — وہ بحر علم کے گویا ہین تیراک
لکھا ہے کیا قصیدہ واہ وا واہ — وہ سمجھین جن کو ہی کچھ عقل و ادراک
قصیدہ اُن کا کیا ہے اک چمن ہے — نہین ہی نام کو بھی جس مین خاشاک
مسائل حکمت و منطق کے اُس مین — کیے ہین حل بفہم و علم و ادراک
لطافت اُسکے معنون مین بھری ہے — وہ ہی حشو و زوابد سے بہت پاک
قصیدے جتنے لوگون نے لکھے ہین — ہی بس اُن سب قصیدونکی یہی ناک
لکھین ایسا قصیدہ لوگ کیونکر — کہان سے لائین ایسی عقل و ادراک
وہ شاعر ہین فقط اور یہ ہین عالم — چہ نسبت خاک را با عالم پاک
عجائب اور غرائب ہین مضامین — بھلا لکھیگا کوئی ایسا کیا خاک
نہ دیکھا آج تک ہم نے جہان مین — کوئی ایسا ذکی و اہل ادراک
خلاف اُنکا کرے کوئی یہ ممکن — بندھی ہی عالمون مین اُنکی یہ دہاک
کوئی کیسا ہی لاحل مسئلہ ہو — ذرا مین کرتے ہین حل اُسکو بیباک
وہ ایسے علم ہیئت کے ہین ماہر — کہ مٹھی مین ہے گویا اُنکے افلاک
نکالینگے بھلا حساد کیا عیب — لگائی بیٹھے ہین ہر لحظہ گو ناک

بجا ہے گر کہین صیاد مضمون
بھر اصید مضامین سے ہی فتراک

خدا اُن کو سلامت رکھے دائم
سرون پر ہم سبھون کے مثلِ افلاک

تمنا کی تمنا ہے خدا سے
نہ ہون تا زیست وہ عالم مین غمناک

تقریظ جناب خلیل

جنابِ کوکبِ خاقانیِ ہند
وطن جن کا دیارِ بردوان ہے

نظیر اپنے اگر ہین تو وہی ہین
جہان مین دوسرا ویسا کہان ہے

لکھا ہے کیا قصیدہ یہ اُنھون نے
کہ سُنکر دنگ ہر اک نکتہ دان ہے

نہین اشعار ہین یہ موج گویا
کہ دریا علم کا جن مین روان ہے

جو نادان ہین اِسے سمجھین وہ کیا خاک
وہی سمجھے بڑا جو نکتہ دان ہے

بھرے ہین کوٹکر اس مین مضامین
سمندر گویا کوزے مین نہان ہے

عجائب اور غرائب ہین معانی
قصیدہ کیا ہی طرفہ گلستان ہے

قصیدے اور جو لکھے گئے ہین
وہ قالب ہین یہی اُن سبکی جان ہے

ہر اک مصرع سے اسکے ہے یہ ظاہر
فصیحِ بردوانی کی زبان ہے

وہ ایسے منطقی اور فلسفی ہین
کہ جن کی دھوم زیرِ آسمان ہے

ہین ایسے حکمت و ہیئت مین کامل
کہ جنکو مانتا سارا جہان ہے

زبان فارسی کے ایسے اُستاد
کہ حیران جس سے ہر اہل زبان ہے

خلیل اب روک لے اپنے قلم کو
کہ قاصر مدح سے اُنکے زبان ہے

تقریظ جناب اعلیٰ

قصیدہ ہے یہ اُس جادو بیان کا — جو ہے مانا ہوا سارے جہان کا

فصاحت مین بلاغت مین بیان مین — لقب پایا ہی سحبانِ زمان کا

زبان فارسی کا ہے مربّی — وہ ہے گو رہنے والا بردوان کا

جہان مین کوئی یکتائے زمانہ — کہان پیدا ہوا اس عزّو شان کا

نہین یہ تاب ہے ہرگز کسیکو — کرے جو سامنا تیغِ زبان کا

تھی اب تک شاعری بے زیب و زینت — ملا زیور اُسے علم بیان کا

ہر اک شاعر اسے کہتا ہے سُنکر — کہ کیا کہنا ہے اس طرزِ بیان کا

کہے شعر ایسا کوئی تو کہان سے — ذخیرہ لائے علم بیکران کا

ہے ہر ہر لفظ سے اسکے یہ ظاہر — سخن ہے شاعرِ جادو بیان کا

لکھیگا کیا کوئی ایسا قصیدہ — نہین ہرگز یہ زہرہ انس و جان کا

ہے ہر شعر اسکا گویا اک گُل تر — قصیدہ ہے شجر باغِ جنان کا

جہان مین ہر طرف شہرہ ہی اعلیٰ
کلام طوطیِ شکر زبان کا

تقریظ جناب شہید

بردوان تجھ مین وہ پیدا ہوئی اک ذاتِ نفیس — کہ لطافت سے بنا جسکے تو خاکِ کشمیر

کون وہ ذات بنایا تجھے کُندن جس نے — اب تری خاک نہین بلکہ ہی اکسیر اکسیر

کون وا عقدۂ لاحل ہو قلم سے جس کے | نکلے اک نغمۂ فیضان اتم جائے صریر
اُس کے آگے حکما یون ہون اسیرِ خجلت | ڈالدے پاؤن مین تقریرِ مسلسل زنجیر
مستعد ہو پئے توضیحِ نجوم و ہیئت | اثر شمس و قمر کی وہ دکھادے تصویر
وہ محدّث کہ ہے ہمپائے امامِ منقول | فقہ مین دیکھیے اُسکو تو ہے نعمان نظیر
اے شہید اس کی بھلا داد کوئی کیا دیگا | کوئی ہمعصر ہے اُسکا نہ کوئی اُس کی نظیر
ہان گر اسوقت مین ہوتے تو وہ کچھ دیتے داد | عرفی و انوری و غالب و جامی و ظہیر

تقریظ جناب مرزا

نہ ہو محسود کیون اہلِ زبان کا | قصیدہ ہے فصیحِ بردوان کا
قصیدہ کیا ہے منطق کا چمن ہے | سفینہ ہے ارسطوئے زمان کا
کہان ہین آئین عرفی و ظہوری | سلیقہ سیکھہ لین طرزِ بیان کا
سمجھہ لین اِسکو حاسد ہے غنیمت | کہینگے شعر کیا اِس عز و شان کا
جو سمجھے اِسکو کوئی کیسے سمجھے | نشان لائے کہان سے بے نشان کا
زبان شستہ معانی پُر نزاکت | انوکھا رنگ بندش کے سمان کا
بہت دیکھے ہین ہم نے بھی قصیدے | مگر دیکھا نہ اِس تاب و توان کا
زبان کیا ہے جواہر ہین منظم | نمونہ ہے زبانِ اصفہان کا
معانی بکر اُس پر صاف بندش | ہے گویا جنس سیمابِ طپان کا
بلندی مضامین جب سے دیکھا | ہوا ہے حوصلہ پست آسمان کا
رموز فلسفہ ہون مدح مین صرف | یہان امکان نہ تھا وہم و گمان کا

یہ ہے بس لطف رحمان کی کرامت | کہ ہے اعجاز سلطانِ جہان کا
بذاتِ لطف رحمن بردوان آج | بنا ہے رشک طوس و اصفہان کا

نہین ملتا ہے مرزا اسکا ساحل
سمندر ہے یہ اسرارِ نہان کا

تقریظ جناب عطار

منطق و حکمت و ہیات کا وہ روز بازار | فقہ و تفسیر و بلاغت کا وہ عالی دربار
تھی کہین ظلمتِ ناقدری مین رونق بھی چھپی | قدر دربار گھٹی تھی کہ نہ تھی وہ سرکار
نہ محدث نہ مفسر نہ مہندس نہ ادیب | سارا اشیائے مضامین کا تھا کاسد بازار
لطف رحمن پہ جو ظاہر ہوا لطف رحمن | گلشن علم ہوا از سرِ نو پھر گلزار

مطلع

ماہر منطق و حکمت ہے وہ قدسی اسرار | صاحب عقل و فراست ہے وہ عالی افکار
طائرِ ذہن ہے سیار و محیطِ عالم | کرۂ ارض کی دراکہ بنی ہے پرکار
جودت طبع سے دنیا کی حقیقت دیکھی | سیر افلاک کی بھی کر چکا وہم طیار
ہوتے موجود اگر ہرمس و روفس سقراط | جہل و نادانی کا لاریب وہ کرتے اقرار
اور بلیناس جو ہوتا تو قدم ہی لیتا | اسقلیبوس بھی گردن کو جھکاتا سو بار
جامِ جمشید سے ہے صاف ضمیر انور | ایک نظارہ مین کھلتے ہین جہان کے اسرار
دانش و علم و عمل فہم و ذکا ہین نازان | جہل و نادانی پہ یکبارگی آیا ادبار

مدح سرکار معلّے مین قصیدہ لکھا | اپنے جوہر کا کیا اُس مین بخوبی اظہار
حکمت و ہیات و منطق کے ہین مسئلے سارے | فلسفہ اور ریاضی کا بھرا ہی طومار
طبع وقاد بلا ہے یہ غضب اور کیا | ذہن صیاد نے عنقائے مضامین کا شکار
بولتا خط ہی ہی خوش ہو کے ثنا خوان ہون مین | نقطے کہتے ہین کہ انجم کی طرح ہم ہین نثار
ابتو موجود نہین ایسا قصیدہ کوئی | اِس کا ثانی کوئی دنیا مین نہین ہی زنہار
کردعا جلد کراب وقت اجابت آیا | ختم تقریظ ہوئی ہاتھ اُٹھا ای عطار
جب تلک گردشِ افلاک ہی جاری یارب | جب تلک باقی رہین مہر و مہ و لیل و نہار
فیض ان کا رہے ہر لحظہ محیطِ عالم | بطفیل شہ کونین و ہم آلِ اطہار

تقریظ حضرت کلیم کہ غائبانہ از اکبر آباد تحریر فرمودند

خداوندِ دو عالم سلطنت بخشد اگر مارا | بحسن بندشش بخشم سمرقند و بخارا را

تقریظ حضرت جلیل

تو ذعی المعی و علامہ | ہو گیا علم تجھ سے نورانی
منطق و حکمت و ادب مین تو | ہے بجا گر کہون مین لاثانی
منفعل ہو معلّم اوّل | آکے آگے ترے بھرے پانی
تو وہ اُستاذ ہی کہ ہے تیرا | طفل مکتب معلم ثانی
عقل اول کو کسب ہی تجھ سے | تو ہی اشراقیت کا ہے بانی
کیا کہے اب جلیل اس کے سوا | شعر گوئی کے فن کا ہے بانی

قصیدہ ہی جسکی دیتے داد	عرفی و انوری و خاقانی

تقریظ فصیح بلیغ مولوی محمد نعیم خان صاحب بی اے اسکنڈ ماسٹر مدرسۂ انگریزی ریاست بھوپال

حضرتِ کوکب نے قصیدہ لکھا	جسپہ ہین گلہائے فصاحت نثار
ایسے ہین گلہائے مضامین کھلے	اہل معانی بنین جنپر ہزار
ایسے مطالب کی ہی بندش بھی چست	دام تنا جیسے ہو بہرِ شکار
ایسے مضامین ہین علو مرتبہ	شعر زمین جن سے ہی گردون وقار
سیر کرین اہل سخن شوق سے	باغ سخن لایا ہی طرفہ بہار
واہ رے تیز تری فکر بلند	افسر زر لے سر خور سے اُتار
تو نے کیئے زندہ ہین سارے علوم	خوف سے لی جہل نے راہ فرار
جب سے اُڑی تیری فصاحت کی بو	جان بنی طبلہ مشک تتار

۲۲

حضرتِ کوکب کے لیئے کہہ نعیم
شاد رہین وہ بڑھے ہر دم وقار
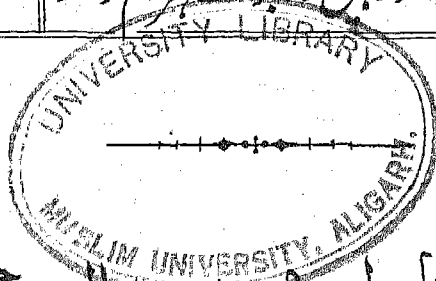
ابو الحفیظ مولانا مولوی محمد عبد المجید صاحب کی مطبع
انصاری دھلی مین بصد حسن و زیبایش
چھپکر تیار ہوا۔ سنہ ۱۳۱۹ھ